

باقیات الصالحات

باقیات‌الصالحات، تعبیری قرآنی که در فرهنگ اسلامی جایگاهی ویژه یافته، و با وجود [تفاسیر](#) گوناگونی که از آن ارائه شده، در مجموع به معنی هر امر صالحی است که [ثواب](#) آن تا ابد باقی باشد.

فهرست مندرجات

- ۱ - [معنای باقیات صالحات](#)
- ۲ - [آیت مربوط به باقیات صالحات](#)
- ۳ - [فروع باقیات صالحات](#)
- ۴ - [ترغیب قرآن برای باقیات صالحات](#)
- ۵ - [وجه تسمیه باقیات صالحات](#)
- ۶ - [ارتباط اعمال نیک با باقیات صالحات](#)
- ۷ - [نتایج عمل به باقیات صالحات](#)
- ۷.۱ - [ویژگیها و پیامدها](#)
- ۷.۲ - [عدم مصداق مال و فرزندان از باقیات صالحات](#)
- ۸ - [در مجموع از بیان مفسران](#)
- ۹ - [کتاب نوشته شده](#)
- ۱۰ - [فهرست منابع](#)
- ۱۱ - [پانویس](#)
- ۱۲ - [منبع](#)

معنای باقیات صالحات

این تعبیر از دو واژه «[باقیات](#)» از مصدر «[بفاء](#)» به معنای [جاودانگی](#) و «[صالحات](#)» از مصدر «[صلاح](#)» به معنای [نیکي](#)، ضد [تباہی](#) ^[۱] [لسان العرب](#)، ج ۱۴، ص ۸۰.
^[۲] [مقایس اللغة](#)، ج ۳، ص ۳۰۳.
^[۳] [المصباح](#)، ص ۳۴۵، «[صلح](#)».
ترکیب یافته و اصطلاحی است قرآنی که به ماندگاری [پادشاهی](#) کارهای نیک برای [انسان](#) اشاره دارد.
^[۴] [مفردات](#)، ص ۱۳۹، «[بقی](#)».

آیت مربوط به باقیات صالحات

- در [قرآن](#) دو بار به این [اصطلاح](#) تصریح شده است: یکی در [آیه ۴۶ سوره کهف](#) ^[۵] [کهف/سوره ۱۸](#)، [آیه ۴۶](#).
و یک بار در [آیه ۷۹ سوره مریم](#) ^[۶] [مریم/سوره ۱۹](#)، [آیه ۷۶](#).
افزون بر آن آیاتی که [انسان](#) را به پیش فرستادن کارهای [نیک](#) فرمان می‌دهد،
^[۷] [بقره/سوره ۲](#)، [آیه ۲۲۳](#).
^[۸] [کهف/سوره ۱۸](#)، [آیه ۱۱۰](#).
آیاتی که از رسیدن [انسان](#) به [پادشاهی](#) کارهای نیکش خبر می‌دهد،
^[۹] [بقره/سوره ۲](#)، [آیه ۱۱۰](#).
^[۱۰] [آل‌عمران/سوره ۳](#)، [آیه ۳۰](#).
^[۱۱] [زلزال/سوره ۹۹](#)، [آیه ۸-۷](#).

[۱۲] مزمل/سوره ۷۳، آیه ۲۰.

آیاتی که از **حسرت گنهکاران** بعد از **مرگ** به سبب انجام ندادن کارهای **نیک** حکایت دارد،

[۱۳] مریم/سوره ۱۹، آیه ۳۹.

[۱۴] فجر/سوره ۸۹، آیه ۲۴.

و آیاتی که از درخواست گنهکاران برای بازگشت به **دنیا** جهت انجام کارهای نیک سخن می‌گوید،

[۱۵] مؤمنون/سوره ۲۳، آیه ۱۰۰-۹۹.

همگی با **مفهوم** باقیات الصالحات ارتباط دارد؛ همچنین **آیه** «بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لِّكُمْ»

[۱۶] هود/سوره ۱۱، آیه ۸۶.

بنا به نظر برخی مفسران

[۱۷] مجمع‌البیان، ج ۵، ص ۳۲۱.

[۱۸] التفسیر الکبیر، ج ۱۸، ص ۴۲.

و آیه «مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ»

[۱۹] شوری/سوره ۴۲، آیه ۲۰.

بنا به **روایتی** از **امیر مؤمنان** (علیه السلام)

[۲۰] تفسیر قرطبی، ج ۱۰، ص ۲۶۹.

[۲۱] الدر المنثور، ج ۷، ص ۳۴۴.

[۲۲] فتح‌التدویر، ج ۴، ص ۵۳۶.

به باقیات الصالحات **تفسیر** شده است. پس مفسران از آن تفسیرهای گوناگونی کرده‌اند که همه را می‌توان به یک معنای جامع بازگرداند و آن «هر **عمل** صالحی از قول یا فعل است که برای آخرت بماند».

[۲۳] مجد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ج ۱۰، ص ۴۱۴، بیروت، ۱۹۶۵م.

به عقیده برخی مراد از باقیات صالحات آثار نیک است که در **دنیا** باقی است

[۲۴] **محمدحسین طباطبایی، میزان، ج ۱۴، ص ۱۰۹-۱۱۰، تهران، ۱۳۸۳ق.**

و به **نص** قرآن، تمام اعمال اعم از نیک و بد در جهان و نزد خداوند محفوظند.

فروع باقیات صالحات

در سخن از فروع باقیات صالحات، نخست باید یادآور شد که بر اساس **روایاتی** از **شیعه** و **اهل سنت**، **انکاری** همچون **حمد** و **تکبیر** و **تسبیح** از مصادیق شاخص آن دانسته شده، و بر تأثیر این انکار در محو آثار **گناهان** تأکید شده است.

[۲۵] ابوالفتح رازی، روض الجنان، ج ۱۲، ص ۳۶۱-۳۶۲، به کوشش محمدجعفر یاحقی و محمدعلی ناصح، مشهد، ۱۳۶۵ش.

[۲۶] مجد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ج ۱، ص ۴۱۵، بیروت، ۱۹۶۵م.

مجلسی

[۲۷] مجد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۹۰، بیروت، ۱۴۰۳ق/۱۹۸۳م.

[۲۸] مجد باقر مجلسی، ج ۸۳، ص ۳۰-۳۳، بحار الانوار، بیروت، ۱۴۰۳ق/۱۹۸۳م.

[۲۹] مجد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۱۶۷-۱۷۵، بیروت، ۱۴۰۳ق/۱۹۸۳م.

و غزالی

[۳۰] مجد غزالی، احیاء علوم الدین، ج ۱، ص ۳۵۷-۳۶۰، بیروت، ۱۴۰۶ق.

نیز در علت سفارش به این انکار و شناختن آنها به عنوان باقیات صالحات، با توجه به محتوای عمیق معرفتی و آثار روحی آنها نکاتی بیان کرده‌اند.

[۳۱] احمد بن حنبل، مسند، ج ۳، ص ۷۵، قاهره، ۱۳۱۳ق.

[۳۲] مجد کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۵۰۶، به کوشش علی اکبر غفاری، تهران، ۱۳۸۸ق.

[۳۳] مجد ابن بابویه، ثواب الاعمال، ج ۱، ص ۸، به کوشش محمدعلی حسین خرسن، قم، ۱۳۶۴ق.

[۳۴] مجد حاکم نیشابوری، المستدرک، ج ۱، ص ۵۱۲، حیدرآباد دکن، ۱۳۳۴ق.

ترغیب قرآن برای باقیات صالحات

آیه ۴۶ سوره کهف

[۳۵] کهف/سوره ۱۸، آیه ۴۶.

بعد از اشاره به ناپایداری نعمتهای **جهان** مادی، **مال** و **فرزندان** را **زینت** زندگی **دنیا** شناسانده و انسانها را به تلاش برای دستیابی به توشه **آخرت** فرا می‌خواند: «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَقِيَّتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا». در این آیه **توشه آخرت** همان کارهای نیک و صف‌شده که پاداششان ماندگار و نزد **خداوند** نیکوتر بوده، **امید** داشتن به آنها سزاوار است. درجای دیگر پس از بیان سرنوشت شوم **گمراهان** و **ستمگران**، گام نهایی در مسیر هدایت الهی سبب افزایش **هدایت حق** شمرده شده و افزون بر اشاره به نیکوتر بودن **پاداش** باقیات الصالحات نزد **خداوند** از سرانجام نیکوی آنها یاد می‌شود: «وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَقِيَّتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًا».

[۳۶] مریم/سوره ۱۹، آیه ۷۶.

وجه تسمیه باقیات صالحات

مفسران عموماً وجه تسمیه باقیات الصالحات را مانند پاداش آن برای **جهان ابدی** می‌دانند.

[۳۷] التبین، ج ۷، ص ۵۲.

[۳۸] تفسیر قرطبی، ج ۱۰، ص ۲۶۹.

[۳۹] التفسیر الکبیر، ج ۲۱، ص ۲۴۸.

- [۴۰] مفتاح‌الفلاح، ص ۱۱. بعضی با نگاه **عرفانی** در این باره گفته‌اند: هر **عمل** و سخنی که **انسان** را به **معرفت**، **محبت** و **اطاعت پرورنگار** باقی و **فنا** ناپذیر و دارد باقیات الصالحات است.
- [۴۱] . التفسیر الکبیر، ج ۲۱، ص ۱۳۱. به بیان دیگر چون حقیقت روحانی انسان فناپذیر است پس هر **کمال** و عمل نیک ناشی از آن نیز فناپذیر بوده، نزد **پرورنگار** باقی است.
- [۴۲] مخزن العرفان، ج ۸، ص ۳۹.

ارتباط اعمال نیک با باقیات صالحت

- به هر حال آیت قرآن صریحاً بر محفوظ ماندن همه اعمال انسان از **نیک** و **بد** نزد خداوند **دلالت** دارد
- [۴۳] بقره/سور ۲، آیه ۲۷۲.
- [۴۴] بقره/سور ۲، آیه ۲۸۱.
- [۴۵] آل عمران/سور ۳، آیه ۱۸۰.
- [۴۶] کهف/سور ۱۸، آیه ۴۹.
- [۴۷] زلزله/سور ۹۹، آیه ۶-۸.
- و به خصوص **اعمال نیک** او باقیات الصالحات گفته می‌شود.
- [۴۸] المیزان، ج ۱۳، ص ۳۱۹.
- [۴۹] پیام قرآن، ج ۶، ص ۱۱۶.
- [۵۰] الفرقان، ج ۵۴، ص ۱۰۵.
- ظاهر بسیاری از **آیت قرآن** نیز دلالت دارد که **روز قیامت** اعمال انسان اعم از نیک و بد در برابر وی حاضر می‌گردد و پاداش و **کیفر** هر کس با خود عملش داده می‌شود
- [۵۱] المیزان، ج ۱، ص ۹۳۹۲.
- [۵۲] المیزان، ج ۲، ص ۱۸۰.
- [۵۳] پیام قرآن، ج ۶، ص ۱۱۵.
- ، بنابراین، اعمال نیک انسان باقیات الصالحات است.

نتیج عمل به باقیات صالحت

← ویژگیها و پیامدها

روی آوردن به باقیات الصالحات نشان برخورداری از **توفیق** و **هدایت** ویژه الهی بود:

- [۵۴] المیزان، ج ۱۴، ص ۱۰۲.
- «و یزیدُ الله الذین اهتوا هُدًی و البقیة الصّٰلِحٰتُ...»
- [۵۵] مریم/سور ۱۹، آیه ۷۶.
- آنها بهترین توشه انسان برای **جهان آخرت** (خیر... ثواباً) و خداوند خزانهدار آنها وصف شده است (عند ربک) و از اینرو انسان بدون هیچ کاستی **پاداش** آنها را در **جهان** دیگر می‌یابد.
- [۵۶] المیزان، ج ۱۴، ص ۱۰۲.
- ارز شهای **معنوی** ماندگار از دیدگاه **قرآن** شایسته دل بستگی و **امید** (خیرِ اَمَلًا)، و فرجام نیکو (**بهشت**)
- [۵۷] التفسیر الکبیر، ج ۲۱، ص ۱۳۱.
- [۵۸] تفسیر بیضاوی، ج ۳، ص ۵۰۱.
- [۵۹] المیزان، ج ۱۳، ص ۳۱۹.
- است (خیرِ مَرَدًا)، زیرا **انسان** بدون **شک** به پیامدهای مثبت آنها که **رحمت** و **کرامت** و **ثواب الهی** است در جهان دیگر خواهد رسید.
- [۶۰] المیزان، ج ۱۴، ص ۱۰۲.

← عدم مصداق مال و فرزندان از باقیات صالحت

- واژ سوی دیگر برخی تقابلی «المال و البنون»، و «الباقیات الصالحات» را بدین معنا دانسته‌اند که تنها کارهای نیک اخروی از ویژگی خیر و فایده برخوردار است. آنها در حالی جاودان و همیشگی و در نتیجه شایسته امید است که نعمتهای دنیا همواره رو به زوال و نابودی است
- [۶۱] التفسیر الکبیر، ج ۲۱، ص ۱۳۱.
- ، زیرا هر چند واژه «**خیر**» **اسم تفضیل** است؛ ولی در این **آیه** برای تفضیل به کار برده نشده است؛ نظیر **آیه** ۵۴ **سوره اسراء**
- [۶۲] اسراء/سور ۱۷، آیه ۵۴.
- : «رَبُّکُمْ اَعْلَمُ بِکُمْ» و ۲۷ **سوره روم**
- [۶۳] روم/سور ۳۰، آیه ۲۷.
- : «هُوَ اَهْوَنُ عَلَیْهِ»
- [۶۴] الباقیات الصالحات، ص ۲۸.
- [۶۵] شرح ابن عقیل، ج ۱، ص ۱۸۲.
- و طرف مقابل (**مال** و **فرزندان** با دید مادی) در مقایسه با باقیات الصالحات فاقد خیر و خیر بودن ویژه باقیات الصالحات است
- [۶۶] تفسیر قرطبی، ج ۱۰، ص ۲۶۹.

- [۴۷] الباقیات الصالحات، ص ۲۸.
- یا آنکه با توجه به پندار **مشرکان** که مال و فرزندان را خیر می‌پنداشتند در آیه اسم تفضیل به کار رفته است، بنابراین معنای آیه چنین خواهد شد که باقیات الصالحات نسبت به آنچه شما آن را خیر می‌پندارید خیر بیشتری در پی دارد.
- [۴۸] التفسیر الکبیر، ج ۲۱، ص ۱۳۱.
- [۴۹] تفسیر قرطبی، ج ۱۰، ص ۲۶۹.
- نقش و جایگاه ویژه این مفهوم قرآنی در **ادعیه** و **مناجاتها** نیز انعکاس گسترده‌ای داشته است. در برخی **دعاها** از **خداوند** به عنوان **سرپرست** و نگهدارنده باقیات الصالحات (ولی الباقیات الصالحات) یاد شده
- [۵۰] المزار، ص ۹۲.
- [۵۱] بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۲۱۸.
- [۵۲] بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۱۲۴.
- و توفیق انجام دادن آنها از خداوند خواسته شده است.
- [۵۳] اقبال الاعمال، ج ۲، ص ۲۲۵.
- [۵۴] بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۲۱۸.
- [۵۵] بحار الانوار، ج ۸۸، ص ۸۰.
- [۵۶] بحار الانوار، ج ۸۸، ص ۹۲.

در مجموع از بیان مفسران

در مجموع از بیان بیشتر مفسران به دست می‌آید که همه باورها، سخنان و اعمال نیک را می‌توان از باقیات صالحات دانست و موارد خاصی که در روایت بر آن تأکید شده، در واقع مصداقهایی از این تعبیر کلی است.

- [۵۷] **مجد شیخ طوسی، التبین، ج ۷، ص ۵۲، به کوشش احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت، دار احیاء التراث العربی.**
- [۵۸] **مجد شیخ طوسی، التبین، ج ۷، ص ۱۴۶، به کوشش احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت، دار احیاء التراث العربی.**
- [۵۹] **محمود ز مخشری، الکشاف، ج ۲، ص ۷۲۵، قاهره، ۱۳۷۳ق.**
- [۶۰] **احمد مبیدی، ج ۵، ص ۶۸۸، کشف الاسرار، تهران، ۱۳۶۱ش.**
- [۶۱] **سیوطی، الدر المنثور، ج ۵، ص ۳۹۶، بیروت، ۱۴۰۳ق/۱۹۸۳م.**
- [۶۲] **محسن فیض کاشانی، الصافی، ج ۲، ص ۱۵، تهران، ۱۳۸۷ق.**

- [۶۳] **احمد مبیدی، ج ۵، ص ۶۹۵، کشف الاسرار، تهران، ۱۳۶۱ش.**

گفتنی است که برداشتهای گوناگون از باقیات صالحات موجب شده است تا در طی **سده‌های** پیاپی، شماری از آثار در زمینه‌های گوناگون انکار و **ادعیه**، اصول عقاید یا فضایل اهل بیت (علیه‌السلام) با عنوان باقیات الصالحات نوشته شود.

کتاب نوشته شده

- شهبود اول** رساله‌های کوتاه با عنوان الباقیات الصالحات در **تفسیر** تسیبحات اربعه نگاشته و این کلمات نورانی را در بردارنده اصول پنج‌گانه **توحید، عدل، نبوت، امامت** و **معاد** می‌داند و معتقد است هر کس به (حقیقت) این کلمات برسد به **ایمان کامل** که همان باقیات الصالحات است دست یافته است.
- [۸۴] **المصباح فی الادعیه، ج ۱، ص ۲۷۷.**
- بیاضی این **رساله** را با عنوان **الکلمات النافعت** فی شرح الباقیات الصالحات شرح کرده است.
- [۸۵] **الذریعه، ج ۱۸، ص ۱۲۰.**
- [۸۶] **الصراط المستقیم، ج ۲، ص ۲۷.**
- [۸۷] **آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۳، ص ۱۲.**
- [۸۸] **آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۱۸، ص ۱۲۰.**
- افزون بر آن، می‌توان به این آثار اشاره کرد: نوشته **سید حسن بن نادر لکنوی** در باب اصول عقاید به **اردو** (چ لکنو، ۱۲۹۵ق)؛ نوشته **شیخ عبیس قمی** در باب ادعیه و انکار که در ۱۳۴۶ق، و پس از آن در حاشیه □□□□□□ □□□□□□ بارها به چاپ رسیده است؛ دیوانی از **عبدالباقی فاروقی** (نظم ۱۲۷۰ق) در فضایل **اهل بیت** (علیه‌السلام) که مکرر از جمله در ۱۲۷۶ق به چاپ رسیده است.
- [۸۹] **حاجی‌خلیفه، کشف، ج ۱، ص ۲۱۸.**
- [۹۰] **آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۳، ص ۱۱-۱۲.**

فهرست منابع

- (۱) آقابزرگ طهرانی، الذریعه.
(۲) مجد ابن‌بابویه، ثواب الاعمال، به کوشش محمد مهدی حسن خرسن، قم، ۱۳۶۴ق.
(۳) ابوالفتح رازی، روض الجنان، به کوشش محمدجعفر یاحقی و محمد مهدی ناصح، مشهد، ۱۳۶۵ش.
(۴) احمد بن حنبل، مسند، قاهره، ۱۳۱۳ق.
(۵) شرف‌الدین علی استرآبادی، تأویل الایات الظاهره، قم، ۱۴۰۹ق.
(۶) حاجی‌خلیفه، کشف.
(۷) محمد حاکم نیشابوری، المستدرک، حیدرآباد دکن، ۱۳۳۴ق.
(۸) محمود ز مخشری، الکشاف، قاهره، ۱۳۷۳ق.
(۹) سیوطی، الدر المنثور، بیروت، ۱۴۰۳ق/۱۹۸۳م.

- (۱۰) محمد شیخ طوسی، التبیان، به کوشش احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
(۱۱) محسنین طباطبائی، المیزان، تهران، ۱۳۸۳ق.
(۱۲) محمد غزالی، احیاء علوم الدین، بیروت، ۱۴۰۶ق.
(۱۳) محسن فیض کاشانی، الصافی، تهران، ۱۳۸۷ق.
(۱۴) قرآن کریم.
(۱۵) محمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، بیروت، ۱۹۶۵م.
(۱۶) محمد کلینی، الکافی، به کوشش علی اکبر غفاری، تهران، ۱۳۸۸ق.
(۱۷) محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، بیروت، ۱۴۰۳ق/۱۹۸۳م.
(۱۸) احمد مبینی، کشف الاسرار، تهران، ۱۳۶۱ش.

پانویس

۱. [↑](#) لسان العرب، ج ۱۴، ص ۸۰.
۲. [↑](#) مقاییس اللغة، ج ۳، ص ۳۰۳.
۳. [↑](#) المصباح، ص ۳۴۵، «صلح».
۴. [↑](#) مفردات، ص ۱۳۹، «بقی».
۵. [↑](#) کهف/سور ۱۸، آیه ۴۶.
۶. [↑](#) مریم/سور ۱۹، آیه ۷۶.
۷. [↑](#) بقره/سور ۲، آیه ۲۲۳.
۸. [↑](#) کهف/سور ۱۸، آیه ۱۱۰.
۹. [↑](#) بقره/سور ۲، آیه ۱۱۰.
۱۰. [↑](#) آل عمران/سور ۳، آیه ۳۰.
۱۱. [↑](#) زلزله/سور ۹۹، آیه ۷-۸.
۱۲. [↑](#) مزل/سور ۷۳، آیه ۲۰.
۱۳. [↑](#) مریم/سور ۱۹، آیه ۳۹.
۱۴. [↑](#) فجر/سور ۸۹، آیه ۲۴.
۱۵. [↑](#) مؤمنون/سور ۲۳، آیه ۱۰-۹۹.
۱۶. [↑](#) هود/سور ۱۱، آیه ۸۶.
۱۷. [↑](#) مجمع البیان، ج ۵، ص ۳۲۱.
۱۸. [↑](#) التفسیر الکبیر، ج ۱۸، ص ۴۲.
۱۹. [↑](#) شوری/سور ۴۲، آیه ۲۰.
۲۰. [↑](#) تفسیر قرطبی، ج ۱۰، ص ۲۶۹.
۲۱. [↑](#) الدر المنثور، ج ۷، ص ۳۴۴.
۲۲. [↑](#) فتح القدر، ج ۴، ص ۵۳۶.
۲۳. [↑](#) محمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ج ۱۰، ص ۴۱۴، بیروت، ۱۹۶۵م.
۲۴. [↑](#) محسنین طباطبائی، المیزان، ج ۱۴، ص ۱۰۹-۱۱۰، تهران، ۱۳۸۳ق.
۲۵. [↑](#) ابوالفتح رازی، روض الجنان، ج ۱۲، ص ۳۶۱-۳۶۲، به کوشش محمدجعفر یاحقی و محمد مهدی ناصح، مشهد، ۱۳۶۵ش.
۲۶. [↑](#) محمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ج ۱، ص ۴۱۵، بیروت، ۱۹۶۵م.
۲۷. [↑](#) محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۹۰، بیروت، ۱۴۰۳ق/۱۹۸۳م.
۲۸. [↑](#) محمد باقر مجلسی، ج ۸۳، ص ۳۰-۳۳، بحار الانوار، بیروت، ۱۴۰۳ق/۱۹۸۳م.
۲۹. [↑](#) محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۱۶۷-۱۷۵، بیروت، ۱۴۰۳ق/۱۹۸۳م.
۳۰. [↑](#) محمد غزالی، احیاء علوم الدین، ج ۱، ص ۳۵۷-۳۶۰، بیروت، ۱۴۰۶ق.
۳۱. [↑](#) احمد بن حنبل، مسند، ج ۳، ص ۷۵، قاهره، ۱۳۱۳ق.
۳۲. [↑](#) محمد کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۵۰۶، به کوشش علی اکبر غفاری، تهران، ۱۳۸۸ق.
۳۳. [↑](#) محمد ابن بابویه، ثواب الاعمال، ج ۱، ص ۸، به کوشش محمد مهدی حسن خر سنان، قم، ۱۳۶۴ق.
۳۴. [↑](#) محمد حاکم نیشابوری، المستدرک، ج ۱، ص ۵۱۲، حیدرآباد نکن، ۱۳۳۴ق.
۳۵. [↑](#) کهف/سور ۱۸، آیه ۴۶.
۳۶. [↑](#) مریم/سور ۱۹، آیه ۷۶.
۳۷. [↑](#) التبیان، ج ۷، ص ۵۲.
۳۸. [↑](#) تفسیر قرطبی، ج ۱۰، ص ۲۶۹.
۳۹. [↑](#) التفسیر الکبیر، ج ۲۱، ص ۲۴۸.
۴۰. [↑](#) مفتاح الفلاح، ص ۱۱.
۴۱. [↑](#) التفسیر الکبیر، ج ۲۱، ص ۱۳۱.
۴۲. [↑](#) مخزن العرفان، ج ۸، ص ۳۹.
۴۳. [↑](#) بقره/سور ۲، آیه ۲۷۲.
۴۴. [↑](#) بقره/سور ۲، آیه ۲۸۱.
۴۵. [↑](#) آل عمران/سور ۳، آیه ۱۸۰.

۴۶. [↑ کهف/سور ۱۸، آیه ۴۹](#)
۴۷. [↑ زلزال/سور ۹۹، آیه ۸-۶](#)
۴۸. [↑ المیزان، ج ۱۳، ص ۳۱۹](#)
۴۹. [↑ پیام قرآن، ج ۶، ص ۱۱۶](#)
۵۰. [↑ الفرقان، ج ۵۴، ص ۱۰۵](#)
۵۱. [↑ المیزان، ج ۱، ص ۹۳۹۲](#)
۵۲. [↑ المیزان، ج ۲، ص ۱۸۰](#)
۵۳. [↑ پیام قرآن، ج ۶، ص ۱۱۵](#)
۵۴. [↑ المیزان، ج ۱۴، ص ۱۰۲](#)
۵۵. [↑ مریم/سور ۱۹، آیه ۷۶](#)
۵۶. [↑ المیزان، ج ۱۴، ص ۱۰۲](#)
۵۷. [↑ التفسیر الکبیر، ج ۲۱، ص ۱۳۱](#)
۵۸. [↑ تفسیر بیضاوی، ج ۳، ص ۵۰۱](#)
۵۹. [↑ المیزان، ج ۱۳، ص ۳۱۹](#)
۶۰. [↑ المیزان، ج ۱۴، ص ۱۰۲](#)
۶۱. [↑ التفسیر الکبیر، ج ۲۱، ص ۱۳۱](#)
۶۲. [↑ اسراء/سور ۱۷، آیه ۵۴](#)
۶۳. [↑ روم/سور ۳۰، آیه ۲۷](#)
۶۴. [↑ الباقیات الصالحات، ص ۲۸](#)
۶۵. [↑ شرح ابن عقیل، ج ۱، ص ۱۸۲](#)
۶۶. [↑ تفسیر قرطبی، ج ۱۰، ص ۲۶۹](#)
۶۷. [↑ الباقیات الصالحات، ص ۲۸](#)
۶۸. [↑ التفسیر الکبیر، ج ۲۱، ص ۱۳۱](#)
۶۹. [↑ تفسیر قرطبی، ج ۱۰، ص ۲۶۹](#)
۷۰. [↑ المزار، ص ۹۲](#)
۷۱. [↑ بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۲۱۸](#)
۷۲. [↑ بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۱۲۴](#)
۷۳. [↑ اقبال الاعمال، ج ۲، ص ۲۲۵](#)
۷۴. [↑ بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۲۱۸](#)
۷۵. [↑ بحار الانوار، ج ۸۸، ص ۸۰](#)
۷۶. [↑ بحار الانوار، ج ۸۸، ص ۹۲](#)
۷۷. [↑ محمد شیخ طوسی، التبیان، ج ۷، ص ۵۲، به کوشش احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت، دار احیاء التراث العربی.](#)
۷۸. [↑ محمد شیخ طوسی، التبیان، ج ۷، ص ۱۴۶، به کوشش احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت، دار احیاء التراث العربی.](#)
۷۹. [↑ محمود زمخشری، الکشاف، ج ۲، ص ۷۲۵، قاهره، ۱۳۷۳ق.](#)
۸۰. [↑ احمد میبدی، ج ۵، ص ۶۸۸، کشف الاسرار، تهران، ۱۳۶۱ش.](#)
۸۱. [↑ سیوطی، الدر المنثور، ج ۵، ص ۳۹۶، بیروت، ۱۴۰۳ق/۱۹۸۳م.](#)
۸۲. [↑ محسن فیض کاشانی، الصافی، ج ۲، ص ۱۵، تهران، ۱۳۸۷ق.](#)
۸۳. [↑ احمد میبدی، ج ۵، ص ۶۹۵، کشف الاسرار، تهران، ۱۳۶۱ش.](#)
۸۴. [↑ المصباح فی الادعیه، ج ۱، ص ۲۷۷.](#)
۸۵. [↑ الذریعه، ج ۱۸، ص ۱۲۰.](#)
۸۶. [↑ الصراط المستقیم، ج ۲، ص ۲۷.](#)
۸۷. [↑ آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۳، ص ۱۲.](#)
۸۸. [↑ آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۱۸، ص ۱۲۰.](#)
۸۹. [↑ حاجی خلیفه، کشف، ج ۱، ص ۲۱۸.](#)
۹۰. [↑ آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۳، ص ۱۱-۱۲.](#)

منبع

دانشنامه بزرگ اسلامی نویسنده، مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، برگرفته از مقاله «باقیات الصالحات»، ج ۱۱، ص ۴۳۹۱.
دانشنامه موضوعی قرآن